

Petrićeva Nova filozofija o sve-općem. Konceptija spoznaje - put k razumijevanju konceptije svijetla

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1997, 23, 81 - 94**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:954643>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PETRIĆEVA NOVA FILOZOFIJA O SVE-OPĆEM. KONCEPCIJA SPOZNAJE – PUT K RAZUMIJEVANJU KONCEPCIJE SVJETLA

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

(Institut za filozofiju,
Zagreb)

UDK 111:1 (091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 15. IX. 1997.

Uočeno je već da četiri dijela Petrićeve »nove« filozofije o sve-općem (»de universis«) ili sveukupnosti svaki na svoj način tj. pod drukčijim vidom (aspektom) iznose u biti jedno te isto tumačenje ili viđenje sveukupnosti. Jednom to tumačenje počiva na izlaganju o svjetlu (*Panaugia*), drugi put težište je na najvišem, prvom počelu i počelima (*Panarchia*), treći put tumačenje se izvodi polazeći od duše (*Pancosmia*), četvrti put ono obuhvaća sve pojave i cjelinu stvarnog svijeta (*Pancosmia*). Po tome bi onda četiri dijela *Nove sveopće filozofije* (u daljnjem tekstu NSF) funkcionirala kao četiri aspekta jednog pokušaja tumačenja »universitatis«. Činjenica je da istovremeno svaki od tih segmenata-aspekata tumačenja imađe posve određenu funkciju u sustavu te da su pojedini dijelovi povezani tako da tvore zajedno jednu smislenu cjelinu. Stoga je zapravo nemoguće analizirati jedan segment bez osvrtnja na cjelinu sustava (što će se pokazati i pri analizi rasprave o svjetlu).

Ono što predstavlja predmet rasprave tih dijelova *Nove sveopće filozofije* ne podudara se s četiri počela stvarnog svijeta (svjetlo, toplina, prostor i fluor), već nastaje kao rezultat Petrićeva pokušaja da svoju koncepciju tih počela uskladi sa svojom koncepcijom m e t o d e tumačenja »universitatis« (koju on sam na početku opisuje kao metodu *uspona /ascensus/* do prvog uzroka, promatranja cjelokupnog božanstva te *silaska /descensus/* od Boga do sveukupnosti stvari, a što on označava kao kombinaciju aristotelovske, platonovske i svoje vlastite metode /»in qua aristotelica methodo non per motum, sed per lucem et lumina, ad primam causam ascenditur. Deinde propria Patriciae methodo tota in contemplationem venit divinitas. Postremo modo Platonica,

rerum universitas, a conditore Deo deducitur¹(/). Nas, međutim, ovdje primarno zanima pitanje međuodnosa tih dijelova NSF u Petrićevu tumačenju zbilje, a to je onda najuže povezano i s pitanjem o njihovu poretku, tj. slijedu, a iz toga onda i njihovu značenju u okviru cjeline *Nove sveopće filozofije*. To pitanje ovdje postavljamo prije svega u svezi s prvom tematskom cjelinom – *Panaugijom*, odnosno onim dijelom NSF što se bavi svjetlom i svjetlošću. Ovdje, dakle, pitamo o značenju uvodne pozicije rasprave o svjetlu te o funkciji svjetla sagledanoj iz cjeline Petrićeva tumačenja zbilje².

Kako već u podnaslovu svoje NSF Petrić svjetlo i svjetlost spominje u svezi s metodom (»in qua aristotelica methodo, non per motum, sed per lucem et lumina, ad primam causam ascenditur«), ispitat ćemo koliko je smještanje tematike svjetla na početak NSF shvatljivo iz horizonta Petrićeve koncepcije metode (koju on vidi kao razradu one »methodus resolutiva« i »methodus compositiva«, odnosno kao ascensus i descensus, govoreći neoplatoničkom terminologijom), i zatim, je li taj metodologijski motiv i jedini motiv njegova posezanja za svjetlom.

Put uspona do prvog uzroka biva po Petriću »per lucem et lumina«. Njime se on uzdiže od svjetla vidljivog na tijelima, preko nebeskog i nadnebeskog svjetla, odnosno svjetlosti do netjelesne svjetlosti, do onog beskrajnog svjetla, idealnog, arhetipskog svijeta (očinske dubine – profundum paternum), kojega ujedno naziva Riječ Božja i prvotni Um, da bi se napokon popeo do samog izvora svjetla i oca sviju svjetala i svjetlosti – samog Boga Oca.

No, na početku *Panarchije*, koja neposredno slijedi *Panaugiju*, i sam priznaje, kako nije izvjesno da se je time, što se uzdigao do oca svjetala uzdigao i do oca stvoritelja sviju stvari. On ističe: »Po svjetlosti dokaza i uz milost Božju ... uspesmo se do oca svjetala, ali još nije bjelodano dokazano da je taj otac svjetala i otac ostalih stvari«³. (Aristotelovska metoda pritom se sastoji u tome što se od onog poznatog što je nama bliže /po Petriću »A cognitis ergo initium sumendum«/ uzdižemo u promatranju i spoznaji uopće do onoga što nam je dalje ili, u skladu s njegovom interpretacijom Aristotela, »Iz onoga što

¹ Podnaslov *Nove sveopće filozofije*. Utoliko je Petrićeva nova filozofija značajna upravo promatra li se iz aspekta renesansne problematike metode.

² Dosad je o Petrićevoj koncepciji svjetla relativno malo pisano. U malobrojnim radovima o toj temi (usp. Marija Brida, *Osobitosti Petrićeva tumačenja svjetla*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 9–10/1979., Mihaela Girardi Karšulin, *Petrićeva filozofska misao*, Zagreb, 1989., te Ljerka Schiffler, *Izvori Petrićeve nove filozofije*, *Filozofska istraživanja* 60/1996). Kako je u tim tekstovima uglavnom ekstenzivno izložen sadržaj *Panaugije* te istražena prisutnost stajališta karakterističnih za pojedine filozofske tradicije na koje se i Petrić oslanja, to ovdje nećemo ponavljati, već nadovezujući na te radove istražujemo dalje, pitajući o motivima Petrićeva posezanja za filozofijom svjetla.

³ Usp. NSF, *Panarchia*, I, 1.

se u nas događa, upućuje Aristotel, moramo tragati za onim što osjetilima nije dostupno«).

Stoga će se onda i on, kako sam ističe, na putu uspona do prvog uzroka svega, poslužiti gibanjem (*via motus*). »A mi ćemo se poslužiti gibanjem, ali istinitijim, i još ponečim drugim, da bismo dokazali ne samo prvog pokretača prvog neba ... nego i prvog ustavljača (*stator*), i prvog ustanovljivača (*constitutor*) svih stvari«⁴. A na tom putu gibanja, što je bolji od Aristotelova, pronalazi on, povrh Aristotelova prvog pokretača, još šest stupnjeva stvari: um, život, bit, bitno jedno, jednoću i prvo jedno.

No, za nas je u vezi sa svjetlom pritom bitno sljedeće: put svjetlom očito nije najprikladniji put uspona do prvog uzroka, iz čega slijedi da onaj metodologijski motiv nije bio presudan pri Petrićevu posezanju za svjetlom te da on nije odigrao presudnu ulogu pri pozicioniranju rasprave o svjetlu na početak NSF. Smještanje te rasprave na početak očito imade drugu pozadinu.

Zašto, dakle, uopće svjetlo na početku Petrićeve filozofije? Kako ono funkcionira kao tumačenje zbilje, odnosno kakvu ulogu imade u cjelini Petrićeva tumačenja zbilje? I, zašto se Petrićeva filozofija o sve-općem prikazuje uopće i u liku jedne filozofije svjetla (pri konstituiranju koje nemalu ulogu imade preuzimanje bitnih postavki najznačajnijih predstavnika tradicije naučavanja o svjetlu od Filona i »*prisci theologi*«, Hermesa i Zoroastra, do neoplatoničkih filozofa, Dionizija Areopagite te Ficina)?

Do odgovora na sva ova pitanja pokušavamo doprijeti načinom za koji nam se čini da dosad još nije bio iskušan u analizi Petrićeve filozofije. Mi, naime, polazimo od bitne sveze što je uočavamo između koncepcije svjetla i koncepcije spoznaje u Petrićevoj filozofiji. Takav put legitimnim čini sljedeće:

Već u *Panaugiji*, na samom početku rasprave o svjetlu, nalazimo djelomičan odgovor na pitanje o motivima posezanja za svjetlom, a koji ujedno upućuje na usku svezu između problema svjetla i problema spoznaje i spoznavanja. Tu se, naime, na samom početku dovode u svezu: *vid*, prvo i najznačajnije od osjetila kojima počinje *spoznaja*, i *svjetlo*, koje je prvi predmet viđenja, pa onda i – spoznaje. Prema *Panaugiji*, dakle, uz primjenu aristotelovske metode, sve počinje vidom, čiji je nužni korelat ono vidljivo, što vidu stoji nasuprot, što mu se otkriva kao vidljivo. Vid je, međutim, kao najznačajniji osjet, početak – spoznavanja. Ali sveza između vida i spoznavanja za Petrića je, kako ćemo upravo vidjeti, puno dublja.

Polazište rasprave o svjetlu zapravo je filozofija, koja je »čedo svjetla«. Svjetlo je pak ono prvo što se vidi odnosno spoznaje. Rasprava o svjetlu, dakle, započinje svjetlom kao onim *prvim što se vidi i spoznaje, ali i onim što omo-*

⁴ Ibid.

gućuje viđenje i spoznaju. Polazište je rasprave o svjetlu, dakle, zapravo spoznaja.

Sveukupnost bića ovdje otkrivamo upravo kao sveukupnost onog v i d l j i v o g. Ono, po čemu su bića vidljiva jest svjetlo, koje je i samo zapravo ono prvo vidljivo. Svjetlo se tako ponajprije ukazuje kao počelo onoga »vidljivim biti«. To za Petrića onda znači i počelom onoga »spoznatim biti«. Taj se uvid o svjetlu otkriva, naime, razmišljanju koje svjetlo spoznaje i svojim vlastitim uzrokom, na što zaključujemo iz Petrićeve konstatacije u prvoj knjizi *Panaugije*: »Stoga to svjetlo (lux), prvotni uzrok svega razmišljanja (contemplationis omnis primariam causam), razmišljanjem popratimo...«⁵. Tako je već i tu očita upućenost razmišljanja o bićima na razmišljanje o svjetlu, kao onom počelu po kojem bića uopće »za nas« mogu biti (»Bez njega /sc. svjetla/ bi sve počivalo u tmini, samo sebi ništetno, a nama nespoznato«), a to »za nas« znači upravo za naše spoznavanje. Ta sveza vidljivim/viđenim i spoznatljivim/spoznatim biti otkriva se nadalje u sljedećem:

Pitamo li, naime, što je na bićima, ukoliko su vidljiva, zapravo vidljivo, vidjet ćemo da po Petriću viđenje bića nije viđenje nečeg vanjskog, premda biva po osjetilu. Vidu se, naime, u vidljivome otkriva već ujedno ono po čemu bića jesu to što jesu. Pritom je nužno podsjetiti na značenjsku srodnost *vida i znanja* u indoeuropskim jezicima sadržanu u zajedničkom korijenu *vid-*. Tu svezu nalazimo onda i u grčkim izrazima *idea i eidos*; – *idea* u sebi sadrži i značenje što upućuje na gledanje i ono što je vidljivo kao *iz-gled /u eidos* kao *ob-lik, forma/*, i ono što upućuje na znanje biti nečega /*u eidos* sadržano isto tako u značenju forme, *ob-lika* kao onog što se spoznaje za nešto odredbenim/. Na to upućuje i sam Petrić u XII. knjizi *Panarchije*, upozoravajući na dvojako značenje termina »*idea*« i »*eidos*«, odnosno srodnost i zajednički korijen glagola »*videre*« (*ido*) i »*scire*« (*eido*), tumačeći: »*Idea i eidos* označuju oblik ili lik prema glagolima *ido* (*video*) i *eido* (*scio*). Jer se, poput lika, i v i d e i s p o z n a j u«. Tako se već u vidu-viđenju prožimaju osjetilno i inteligibilno i to tako da se u onom vidljivom/spoznatljivom vidi i spoznaje ono što je po sebi nevidljivo. Spoznaje se ono što se od biti v i d i (osjetilom) u nečemu.

Upravo zahvaljujući svjetlu u onome što je vidu dokučivo, dakle vidljivo, pokazuje se *bit* nečega pa je u viđenom ona prepoznata i spoznata.

No, na svezu između svjetla i spoznaje u Petrićevoj filozofiji upućuju i mnoga druga mjesta. Tako već u *Panaugiji*, uzdižući se do oca svijtu svjetala, govoreći o netjelesnom svjetlu govori Petrić o svjetlu ideja, o beskrajnom svjetlu Očinske dubine (*profundum paternum*), o beskonačnom svjetlu *Riječi*

⁵ Op. cit. *Panarchia*, I, 1 v.

Božje, za koju u *Panarchiji* saznajemo da je isto što i Sin Božji, o onoj prvoj jednoći što sadrži sve jednoće, o Ideji dobra, što sadrži sve ideje, o onom tvoračkom *Umu*, po kojem sve jest jedno ali razlučeno i po kojem sve iz Oca proizlazi. Taj prvotni *Um i Riječ* Božja ujedno su ono beskrajno svjetlo po kojem sve biva. No, po tom *Umu i Riječi* ujedno je i sve vidljivo i sve se spoznaje. Na ontologijskoj razini izjednačeno je svjetlo, dakle, s najvišim počelom i uzrokom svega.

Iz svega rečenog više je nego jasno da govoreći o vidu i svjetlu, koje se kroz ono vidljivo otkriva kao ono po čemu vidljivo uopće jest (i to se otkriva i osjetilnim vidom i v i d o m uma, dakle inteligibilnim svjetlom), u Petrićevoj filozofiji neprestano govorimo o spoznaji i spoznavanju.

No, da bismo jasnije sagledali tu svezu svjetla i spoznaje, valja najprije kratko izložiti ključne Petrićeve tvrdnje što se odnose na svjetlo i svjetlost (to razlikovanje *lux i lumen* pokazat će se značajnim u kasnijoj raščlambi trojednog počela/trojednog Boga – *Deus trinus*, što je Petrić provodi u *Panarchiji*), a što ih iznosi u *Panaugiji*, pa ih potom dovesti u svezu s njegovom koncepcijom spoznaje.

Istražujući što je svjetlo ispituje Petrić ponajprije kako se svjetlo manifestira u različitim regijama bića (tvarnoj, nebeskoj, nadnebeskoj), što ujedno predstavlja različite stupnjeve svjetla i svjetlosti. Istražujući različite oblike manifestacije svjetla u stvarnom svijetu uzdiže se do sunca čije je konačno svjetlo »potpuna slika beskonačnog prvog svjetla s gotovo beskonačnim moćima«. Od ove slike (imago) prelazi na sam njen izvor/uzor, a to je prvo ono beskonačno svjetlo (infinita prima lux), koje je netjelesno. Kako, međutim, Petrić i svjetlo, kao uostalom i sva druga glavna počela svijeta, raščlanjuje u stupnjeve od najnižeg do najizvršnijeg, to se on od svjetla spoznatog u stvarnom svijetu uzdiže do izvora svjetala – oca svjetala (do prima lux) preko nebeskog i nadnebeskog, empirijskog svjetla, da bi se na kraju uzdigao do »najčistijih počela svih stvari, a to su Bog otac, Sin i Duh Sveti, koji su »ognjevi, svjetla i svjetlosti. Ali ne oni koje očima vidimo, nego oni koje – po božanskom otkrivenju – duhom poimamo«⁶. Petrić ističe kako se do njih uspeo »stazom i stubištem svjetlosti i svjetala« (»via ac scala luminum ac lucium«), a to je onda zapravo Petrićev put uspona od vidljivog k nevidljivom, od tjelesnog k netjelesnom, od mnogog k jednom, pri čemu ono vidljivo jest to po onom po sebi nevidljivom (inteligibilnom), koje se, izlijevajući se u tjelesni svijet, tvoreći ga zapravo, i samo kroza nj manifestira. Tako zapravo Petrić dokazuje kontinuitet jednog svjetla manifestiranog u različitim stupnjevima (tj. onog vidljivog osjetilom i onog »vidljivog« razumom), koje razaznajemo i spoznajemo na

⁶ NSF, *Panaugia*, X, 23.

različite načine. Iz toga je jasno, da se tu radi o *korespondenciji stupnjeva svjetla i njima primjerenih stupnjeva spoznavanja*.

No, razmotrimo sad ključne Petrićeve teze o svjetlu. Po njemu:

- dioništvom u svjetlosti *sve nastaje*;
- svjetlo *sve oblikuje* i sve tvori, sve ujedinjuje i sve razdvaja;
- svjetlo je sviju stvari broj i mjera;
- svjetlo je prvotni *uzrok svega razmišljanja*;
- svjetlo je *oblik po kojem stvar biva i koji stvari podaruje bitak* (*»per quam res fitet quae dat esse rei«*);
- samo se u svjetlosti zapaža svjetlost;
- svjetlo je posrednik između netjelesne božanske i tjelesne naravi;
- po svjetlosti svijet osjeća sve i sve daruje životom, i u svjetlosti sebe spoznaje;
- svjetlost preko topline sve ispunjava životom, pa po svjetlosti *sve živi*;
- svjetlost je »nešto poput vidljiva božanstva i lik Božji. Preko nje se on dobrotom svojom najlakše i najsretnije *objavljuje* svima«.

Iz svega navedenog dade se zaključiti da je po Petriću svjetlo i počelo onoga »biti« (esse) i počelo onoga »vidljivim/spoznatim biti«. Ono je počelo po kojem bića *»i bivaju i spoznaju se«*.

Upitamo li se sad gdje to Petrić i da li uopće negdje izričito tematizira spoznaju i spoznavanje, morat ćemo odgovoriti negativno. Petrić doduše ima svoje konceptije spoznaje. No, on je elaborira u dijelu *Panarchije* naslovljenom *O razumu i razumima* (*De intellectu et intellectibus*). Petrić, dakle, ne tematizira izričito problem spoznaje, već ga smješta u okvir onto-teologijske rasprave što je provodi u *Panarchiji*. Problem spoznaje i spoznavanja rješava se raspravom o počelu i počelima.

Ono bitno što proizlazi iz te rasprave o spoznaji, a što je ujedno vezano uz problem svjetla, jest tvrdnja po kojoj je spoznaja neka »rasvjeta« (collustratio, elampsis). Bića su pak ovdje primarno određena svojstvom koje Petrić naziva *jasnoćom* (essentialis et naturalis claritudo entis). Ta jasnoća bića proizlazi iz toga što su sva ona po idejama (prije svega po onoj prvoj i najvišoj ideji, ideji dobra) te po onom prvotnom svjetlu, ocu svjetala što ga dokučujemo isključivo svjetlom uma. Bića su po idejama osvijetljena (collustrata) i po tom imaju jasnoću, a po njoj su onda i spoznatljiva. Postavlja se, međutim, pitanje je li ono svjetlo po kojem bića jesu vidljiva/spoznatljiva ono isto svjetlo po kojem štoviše i jesu (bića). Djelomičan odgovor na to pitanje daje sam Petrić kad kaže: »To udjelovanje (participatio) je stanovita elampsis, rasvjeta. Po njoj stvari bivaju od ideja osvijetljene, *postaju i spoznaju se*. Postaju po onim bitima, dok spoznatljive postaju po onoj jasnoći bića o kojoj ćemo uskoro

raspravljati»⁷. A ideje su uzroci biti – i onih koje su proizvedene izvan Očinske dubine i uzroci su tjelesnih oblika.

Razlikujući, dakle, biće (kao naprosto biće) i ono spoznatljivo (cognoscibile) na biću Petrić pita: »Ali što je to spoznatljivo? Možda je biće. Ali možda nije kao biće – spoznatljivo. Jer biće kao biće samo jest. A spoznatljivo je u biću možda štogod drugo. Ili je to možda u njemu, samo još nije poznato u čemu se razlikuju«⁸.

Ta je jasnoća po Petriću neki izljev (effluxus) iz bića, koji uspoređuje sa Suncem što na sve izliva svoju svjetlost. Po tom svijetljenju ideja – biti u onom vidljivom nečega – u vidljivom (tjelesnom) obliku spoznaja jest svjetlo »što iz spoznatljivog svijetli do spoznajućeg«. Bit, naime, u tjelesnom, stvarnom, »procvjetava« i »ispred nje ga svijetli do osjetila«.

Ključna je Petrićeva teza pritom da se sve u biću hoće pokazati (»Jer u njemu nema ničega što ne odsijeva i što se ne žuri da bi samo sebe pokazalo«⁹), pa su biće i njegova jasnoća zapravo jedno i isto. No, bitna je konstatacija: *bića se pokazuju svojom jasnoćom, a kroz to se »po svim stvarima« i Bog objavljuje.*

Sve pak ideje (a to je ono svjetlo što svijetli u bićima i čini njihovu jasnoću) jesu u božanskom Umu po onoj prvoj jednoći – ideji Dobra, što sadrži sve jednoće, tj. ideje, i za koju, slijedeći Hermesa, Petrić navodi: »Iz prvog uma svijetla Riječ, Sin Božji«. Taj Sin Božji, što ga Petrić tumači u skladu s kršćanskim učenjem o trojednom Bogu kao drugog člana trojednog počela, jest nevidljiva slika Boga, koja u sebi sadrži ono nevidljivo – jednoće, biti, živote, duhove. Po tom nevidljivom (i netjelesnom, a samo takvom, po Petriću, pripada djelovanje!) biva sve što je izvan Očinske dubine (naravi, svojstva, oblici, tijela) upravo *kao vidljivo i spoznatljivo*. A »One stvari njegove koje su nevidljive od stvorenja svijeta, opažaju se razumijevanjem po onima koje su načinjene«, reći će. Vidljive pak i nevidljive ovise jedne o drugima i u neprekinutom su lancu.

Upravo ovako određen odnos nevidljivog i vidljivog upozorava na takvo određenje odnosa počela i onoga što je po počelu (a to je upravo primarni predmet Petrićeva promišljanja sveukupnosti), koje je shvatljivo tek ako se uvaži Petrićevo poimanje svega što jest kao božanske *objave*.

Medijator između onog nevidljivog unutar Očinske dubine i onog vidljivog što je izvan Očinske dubine upravo je *Um* (točnije drugi tvorački *Um*, kako razlučuje Petrić) istumačen u skladu s kršćanskim naukom kao Sin Božji, po

⁷ NSF, *Panarchia*, XII, 27, 32 v.

⁸ Eod. loco, 31 v.

⁹ Eod. loco, 32.

kojem zapravo, kao po prvom razlučenom, sve biva. Taj *Um* je i *Riječ* Božja, »svjetlo svih svjetala«, »beskrajno svjetlo« (lux infinita), »puno svjetala svih ideja« i u tom *svjetlu* – *Riječi* su sve stvari koje su u jednome Bogu-Ocu (koji je najjednostavnije Jedno, transcendentno Jedno, nepoznatljivo, neizrecivo Jedno, koje je Sve /Un-omnia/) nerazlučeno, koji je sva bića i sva ne-bića, i ona koja vidimo i ona koja ne vidimo). Ako se pomnije istraži ono što je ovdje glavni predmet Petrićeva istraživanja, a to je odnos počela i onoga što je po počelu, vidjet ćemo da upravo tom Umu pripada ključna uloga. On je izraz onog razdvajanja do kojega dolazi u prvoj biti, jer je njegovo bitno određenje – razumijeće, kojemu je najvišim predmetom on sam i njegov izvor, i u tom (sebe)razumijevanju u njemu se događa obrat (u sebe i u oca). Upravo taj obrat, samospoznaja zapravo što je za nj karakteristična po Petriću se može nazvati nekakvom rasvjetom (collustratio) i »prodorom svjetlosti iz spoznatljivog u spoznajuće«. U tom Umu – *Riječi* udjeluju sva bića. Ključna je pritom teza kako on *sve i stvara* (»ab eo producuntur entia«) *spoznajući sve*.

Svi su pak stvoreni umovi po udjelovanju na tome božanskom Umu (viši umovi »rasvjetljuju« niže u njihovoj spoznaji), pa i za njihovu spoznaju zapravo vrijedi isto što i za spoznaju/samospoznaju prvog Uma. Tako je zapravo svaka spoznaja taj obrat spoznajućeg u doznatljivo, obrat svjetla u svjetlo (»de lumine in lumen«), odnosno susret svjetla spoznatljivog i spoznajućeg. Spoznaja bi se onda uopće mogla odrediti kao svjetlo koje susreće sebe samo (Petrić ističe »kako se samo u svjetlosti može ugledati svjetlost«). Zapravo bi se onda moglo reći: nešto »svijetli«, a to po Petrićevoj koncepciji znači ujedno i »jest«, svojim iskonskim svjetlom, ali tek osvijetljeno tim istim svjetlom – kad se ono okreće u sebe, kad sebe u svemu pre-poznaje, vidi i spoznaje kao svjetlo. Viši umovi, poglavito arhanđeli, »prosvjetljuju« ljudski rod što se tiče razumijevanja, a to je značajno za razumijevanje Petrićeve koncepcije spoznaje kao objave, odnosno za razumijevanje njegovog rješavanja problema razlikovanja spoznaje što biva pomoću »lumen naturale« i spoznaje što biva po »lumen supranaturale«. Ona jasnoća bića (claritudo entis) što bitno određuje bića jest ujedno jasnoća prvog Uma i Razuma što se izliva u sva bića. Ta je pak jasnoća utemeljena u *svjetlu po kojem bića jesu*. Tako zapravo sve uopće jest po tome što svijetli i što je osvijetljeno. Svijetli primarno svjetlom biti – ideje po kojoj jest, imade »biti« (esse), no »kao takvo« svijetli tek svjetlu uma koje ga »sekundarno« osvjetljava, i kojemu je to da spoznaje bića (u svjetlu) dano od prvotnog svjetla kao njegovo navlastito svjetlo. Stvari su vidljive/spoznatljive po istom počelu po kojemu – jesu. Iz svega je tako još jednom vidljivo da je u Petrića počelo »biti« (esse) ujedno i počelo »videnim/spoznatim biti«, a ono što može biti i počelo »biti« i počelo »spoznatim biti« jest upravo – svjetlo.

Kad, uvažavajući ključne teze onih dijelova NSF u kojima Petrić uopće govori o svjetlu i svjetlosti (to su *Panaugia*, *Panarchija* i *Pancosmia*), poku-

šamo napokon odgovoriti na pitanje o motivima njegova posezanja za svjetlom kao počelom, upućeni smo nužno upravo na Petrićevo specifično poimanje odnosa počela i onoga što je po počelu, što je u njega u najužoj svezi upravo s poimanjem spoznaje. To poimanje, što sadrži sve bitne elemente one duge tradicije što seže od neoplatonički nastrojenih kršćanskih filozofa sve do Platona i prije njega Parmenida (po kojoj se svjetlo izjednačuje s istinom, i po kojoj svjetlo kao konstitutivni princip stvari čini bića providnima, vidljivima, jasnima, odredljivima), najuže je povezano s Petrićevim poimanjem božanske objave i njegovim nastojanjem oko utemeljenja jedne »*pie philosophiae*«.

Upravo svjetlo je, naime, princip i medij objave Božje. Temeljni je stav Petrićeve filozofije, ključan za razumijevanje u njoj sadržane teleologije, onaj, po kojem Bog sve stvara, da bi se kroz sve otkrio čovjeku, da bi od ovoga bio pre-poznat i spoznat. O tome svjedoče brojna mjesta iz NSF¹⁰. Najčešće se pritom radi o preuzimanju mjesta iz hermetičkih traktata, koja Petrić potom pokušava potkrijepiti dokazima. Tezom pak po kojoj ono netjelesno postaje vidljivo po tjelesnom, po kojoj se ono samo nevidljivo tjelesnim očima dokučuje po vidljivome, tezom o međusobnoj upućenosti nevidljivog na vidljivo i obratno rješava Petrić jedan naslijeđeni problem u svezi s odnosom »*lumen naturale*« i »*lumen supranaturale*« i to nam se upravo čini jednim od temeljnih motiva Petrićeva posezanja za svjetlom kao jednim od ključnih počela njegova tumačenja sveukupnosti. Rješenje problema mogućnosti sigurne spoznaje odnosno toga odnosa između »*lumen naturale*« i »*lumen supranaturale*« nudi on u vidu pronađenog kontinuiteta osjetilnog, stvarnog i inteligibilnog, tjelesnog i netjelesnog, vidljivog i nevidljivog. Ono na čemu počiva, u čemu se temelji kontinuitet, i ujedno ono u čemu se temelji jedinstvo sveukupnosti upravo su ona počela koja Petrić određuje kao bestjelesno-tjelesna i tjelesno-bestjelesna. Takvo je počelo i svjetlo, odnosno svjetlost¹¹. Tradirani problem odnosa »*lumen naturale*« i »*lumen supranaturale*«, rješava, dakle, Petrić dokazujući jedinstvo jednog svjetla u različitim stupnjevima manifestiranja. Po tome onda nalazimo Petrića sudionikom one linije renesansnog mišljenja, koja afirmira tezu po kojoj je i spoznaja što biva po svjetlu razuma po Bogu kao izvoru sviju svjetala.

Petrićeva rasprava o svjetlu u funkciji je, dakle, takvog viđenja odnosa počela i onoga što je po počelu, prema kojemu se počelo (trojedno) – Bog (Deus trinus) budući Jedno, u svemu i kroz sve objavljuje čovjeku (čovjekovu

¹⁰ Usp. *Panarchia* XVI, 35 v. ili isto, XXII, 48.

¹¹ Upravo će ta njegova teza o jedinstvenom svjetlu naići na osudu cenzora koji upozorava kako Petrić »polazi od naravne svjetlosti a ima zamisao o empirejskom nebu, koje se ne može istražiti naravnim razumom (ex ratione naturali non posse investigari)«, jer ne podliježe vidu (sic!).

umu kao svjetlu koje u bićima susreće svjetlo prvotnog uma – Uma stvoritelja) i to primarno u spoznaji što počinje vidom, pa je tako sve što jest (biće) primarno upravo kao viđeno – spoznato.

Po tome je onda njegova koncepcija svjetla najuže povezana s motivima recepcije tradicije »*priscae theologiae*«¹², napose hermetičkih spisa i Zoroastru pripisanih *Oracula chaldaica* (koje je i sam objavio i preveo u *Dodatku* svojoj NSF), pomoću koje on svoju filozofiju, a upravo zahvaljujući takvoj koncepciji spoznaje i svjetla, potvrđuje i kao jednu »*pia philosophia*« (kako je sam označio projekt svoje nove filozofije u predgovoru svojoj NSF).

Neosporno je da je i u tumačenju fizičkih pojava, pri čemu je pokazao veliki smisao za neposredno promatranje i bilježenje pojava, Petrić imao preteča i u ranijim i u njemu suvremenim filozofima prirode. To vrijedi i za njegov pristup i tumačenje nekih pojava u stvarnom svijetu vezanih uz svjetlo. No, činjenica je da i ovdje Petrićeva filozofija donosi nešto specifično. Oslanjajući se na neposredno iskustvo, dakle polazeći u tumačenju pojava od onoga što je nama bliže, uzdiže se on, u traganju za uzrocima, do onih počela što funkcioniraju u cjelini ontologijskog sustava tumačenja upravo kao ono što svagda povezuje stvarno i netvarno, tjelesno i netjelesno, vidljivo i nevidljivo. Tako je njegovu filozofiju zapravo nemoguće jednoznačno odrediti bilo kao prirodnu filozofiju bilo kao ontologiju bilo kao kozmologiju. Ili bolje: njegova filozofija kao pokušaj tumačenja sve-ukupnosti u smislu *j e d i n s t v a* jest sve to troje, i po tome što je upravo takva sinteza ona je reprezentativna za renesansno mišljenje. Ona je to i po tome što je upravo takav višenaspektni uvid u jednost i jedinstvenost sveukupnosti. No, u njegovu sustavu ti aspekti promatranja ne funkcioniraju zasebno, nego su i opet tek članci lanca i slijeda, od kojih svaki, bivajući u međuodnosu s ostalima, ima posve određenu funkciju u sustavu. Tako je svjetlo, odnosno svjetlost kao počelo »biti« (*esse*) i počelo »vidljivim/spoznatljivim biti« ujedno i počelo tjelesnog svijeta, i to na temelju uspostavljanja neposredne sveze između svjetla i vatre (*ignis*) odnosno topline. Svjetlo je ponajprije ono prvo što ispunjava prostor, koji je pretpostavka da nešto uopće bude. Kao i prostor ono je i bestjelesno tijelo i tjelesna bestjelesnost¹³. Preko topline pak, potomka svjetla i vatre izlijevaju se slike Očinske dubine u tvar i tako je vatra izvorom života i po njoj sve opstoji. Upravo vatra »svim bićima daje da budu, daje im bit (*essentiam*) i život (*vitam*)«. Vatra je »*causa conditrix*« i »*causa materialis*« svega u stvarnom svijetu.

¹² Usp. s tim u vezi naše tekstove o Petrićevoj recepciji hermetičkih spisa u *Smisao i značenje Hermesove objave*, Zagreb 1989. i *Jedan pokušaj utemeljenja »piae philosophiae«* u »Filozofija i teologija«, Zagreb 1990.

¹³ NSF, *Pancosmia*, IV, 74.

Ono specifično Petrićeva mišljenja, što je ujedno i specificum renesansnog mišljenja kao mišljenja na raskrižju, očituje se upravo u tome što svjetlo funkcionira kao počelo i u okviru ontologijske i u okviru prirodnofilozofijske, odnosno kozmologijske rasprave o sveukupnosti¹⁴.

Tako o Petrićevu pokušaju utemeljenja jedne nove filozofije, a onda napose o ulozi svjetla u njoj, možemo zapravo konstatirati: preuzimajući elemente različitih vidova tradicionalnog (a neosporno je da mi u njegovoj filozofiji prepoznamo i tradiciju »priscae theologiae« i grčke filozofije i kršćanske predaje te neoplatoničke filozofije s elementima misticizma, no prije svega u svezi sa svjetlom, onaj prastari nauk koji istinu izjednačava sa svjetlom), Petrić izgrađuje posve specifičan sustav tumačenja svijeta, u kojem su ključni momenti ona počela što ih određuje kao tjelesno-netjelesna i netjelesno-tjelesna. Upravo ta počela, kojima se pokušava dokinuti i posljednji ostatak platoničkog dualizma, ujedno su garantom jedinstvenosti sveukupnosti. Jedno od tih počela jest i svjetlo.

Čini nam se, međutim, da u tom sustavu tumačenja svjetlu pripada posebno mjesto. Na njemu se, naime, temelji jedna specifična koncepcija po kojoj bića *jesu* upravo kao v i d l j i v a, tj. kao *pre-poznata i spoznata*, po kojoj se bića upravo po tome što svijetle *otkrivaju* u svojoj istini svjetlu čovjekova uma. Svjetlo je, naime, onaj medij u kojem je tek moguće raz-lučivanje, raz-lika, i u

¹⁴ Ovdje valja spomenuti jedan moment koji nam se čini značajnim u Petrićevu tumačenju svjetla kao počela tvarnog svijeta. Određujući značajke svjetla, odnosno svjetlosti Petrić očito kao predložak uzima Sunce, kao najviši izvor tjelesnog svjetla ili svjetla zamjetljivog osjetilom. Ono po značenju što ga imade u Petrićevu sustavu tumačenja svijeta, kao ono koje posreduje svjetlo tjelesnom svijetu i kao izvor topline i života sasvim sigurno premašuje sve ostale planete (Petrić i izričito tvrdi da Sunce nije ophodnica, jer se najmanje kreće). No, pritom je evidentna Petrićeva neprilika u određenju položaja Sunca u odnosu na druge planete (po njemu »jedno jedino Sunce osvjetljava sve prostore i razdaljinu cjelokupnog svijeta«).

Ontološki gledano Suncu sasvim sigurno pripada centralno mjesto. No, u kozmološkom smislu Petrić očito ne može ići protiv tradicionalnih stavova i odatle njegova nedoumica u vezi s lociranjem Sunca u svijetu.

Čini nam se da te nejasnoće kao i većina drugih nejasnoća njegove prirodne filozofije proizlaze iz preklapanja ontologijske i fizičke razine tumačenja pojava. Radi se, naime, o tome, da u Petrićevoj filozofiji počela do kojih se uzdiže ontologijskom raspravom figuriraju ujedno i kao počela u fizičkom tumačenju pojava u svijetu (što on naziva »physice proferr« ili »physicis rationibus dicere«). Jedno od tih počela je i svjetlo. Problem nastaje kad Petrić ontologijski određeno počelo locira u fizičkom kozmosu. Tako ono najviše smješteno na ontologijskoj ljestvici – nevidljivo, netjelesno, inteligibilno, u skladu sa svojim tumačenjem odnosa počela i onoga što je po počelu, kao uzroke i počela događanja u tjelesnom svijetu smješta u nadempirejsku regiju, koja je posve precizno locirana u odnosu na nebesku regiju, a ova opet na podmjesecu.

Tako i inteligibilno svjetlo – uzrok i izvor vidljivog svjetla smješta iznad empirejske regije, odakle se ovo izliva u tjelesni svijet preko zvijezda i planeta do središta, gdje je najgrublja tvar – Zemlja (otpad tvari), pa bi tu, dakle, trebala biti i najveća tmina. To, međutim, nije u skladu s određenjima svjetla što kao predložak imaju upravo Sunce (npr. svjetlo, određeno primarno žudnjom za širenjem, širi se iz središta u beskonačno).

kojem se bića kao pojedinačna uopće mogu po-javiti i stoga im je ono »i broj i mjera«.

Premda nigdje izričito ne tematizira problem spoznaje i spoznavanja, a još manje čovjeka, iz čitava Petrićeva tumačenja sveukupnosti posredno se (upravo kroz tematiziranje *svjetla i spoznaje*) iščitava ključno značenje čovjeka i njegove spoznaje. Petrić izričito kaže: »Jer nije da Bog ne poznaje čovjeka, nego ga u najvećoj mjeri spoznaje i želi da ga on spozna«¹⁵. Premda je čitava problematika spoznaje uvučena u metafizičku raspravu o bićima kao primarno vidljivim/spoznatljivim bićima, u raspravu o počelima pri čemu je ključna uloga *Uma, Riječi*, ipak sve u toj raspravi afirmira upravo ono mjesto obrata u samo-spoznaji Uma, u kojem svjetlo susreće svjetlo, a to je i l j u d s k a spoznaja. U Petrićevoj filozofiji bića se otkrivaju kao to što ona jesu (u svojoj istini) zahvaljujući doduše onom primarnom svjetlu po kojem bića jesu (svijetle), ali primarno ipak tek zahvaljujući svjetlu ljudskog uma u kojem ono primarno svjetlo susreće sebe u onom drugom sebe sama, zapravo susreće samo sebe. U spoznaji koju Petrić određuje kao *r a s v j e t u*, a u kojoj prvotno svjetlo što prosijava kroz sve što jest (u vidu ideja – eidosa, ob-lika i lika, onog po sebi nevidljivog što biva vidljivo u stvari pružajući se svjetlu našeg uma preko osjetila, tj. vida u ob-licima stvari), susreće svjetlo Uma što je zapravo izvorno svjetlo okrenuto u sebe sama, *bivaju bića* zapravo ili, govoreći moderno, stoje ona u svojoj neskrivenosti. Na neki način moglo bi se reći kako bez svjetla ne bi bilo bića, jer su ona po njemu uopće bića, a to su ukoliko su upravo vidljiva, što po Petriću znači i spoznatljiva. Ključna teza Petrićeve nove filozofije jest teza o *inteligibilnosti* postojećeg i upravo u funkciji dokazivanja te teze jest i njegovo posezanje za svjetlom kao jednim od počela.

Ovakvom koncepcijom svjetla koja je razumljiva tek ako se razumijeva u sprezi s njegovom koncepcijom bića i spoznavanja, Petrić je svjedokom raskrižja na kojem se nalazi renesansno filozofijsko mišljenje. Glavnim svjedokom mišljenja na raskrižju pritom je upravo koncepcija svjetla kao ontologijskog principa i ujedno principa što omogućuje biće kao spoznajuće i spoznatljivo. Bez obzira, međutim, na to što naglašava značenje spoznaje koja posreduje biće, Petrić ostaje u okvirima metafizičkog mišljenja. Po njemu, naime, kako smo vidjeli, bit nije identična s onim »spoznatljivim« tj. s jasnoćom stvari.

Na kraju onda možemo odgovoriti na ono na početku postavljeno pitanje o mjestu i značenju rasprave o svjetlu u okviru Petrićeva tumačenja sveukupnosti. Svjetlo koje omogućuje da se bića uopće pokažu našem vidu, spoznaji u onome što ona jesu već je na samom početku povezano s viđenjem i spozna-

¹⁵ NSF, *Panarch*, XXII, 48

jom i upravo u toj sprezi očituje se Petrićev stav o odnosu počela i onoga što je po počelu, odnosno o tome kako i zašto bića uopće jesu (a iz čega se onda ujedno razabire što to Petrić hoće ponuditi u zamjenu za Aristotelovu metafiziku). Bića, naime, jesu ukoliko su vidljiva, spoznatljiva, a to bivaju upravo po svjetlu i to onom svjetlu koje se samo nevidljivo, kroz sve vidljivo objavljuje.

Tako nam se upravo u specifičnom poimanju svjetla Petrićeva filozofija ukazuje i kao segment one philosophiae perennis kojom se, upravo u i kroz ustrajno htijenje da se mišljenjem obuhvati sve-ukupnost, tom mišljenju najjasnije pokazuju njegove granice. Upravo se zahvaljujući toj koncepciji svjetla u Petrićevoj filozofiji najjasnije očituje ona sakrivajuća-otkrivajuća narav istine, time što u svim svojim segmentima ona upućuje na onaj izvor svega što jest, na ono prvo jedno, iz kojeg bića pro-izlaze tako da istupaju na svjetlo i pokazuju se kao to što ona jesu, a koje se samo, skrivajući se, uskraćuje znanju, premašujući sve biće (pozivajući se na Hermesa, Petrić ističe: »Ništa nije u svojoj prirodi skrivenije, niti po stvorenjima bjelodanije«), ujedno se kroz sve objavljujući. Čineći nas osjetljivima za tajnu onog izvora svega koji ostaje sakriven (»...jer je Otac sebe sama uznio te tako ponorom svoje svjetlosti sebe zastro, da njega samoga po svjetlosti njegovoj priznamo, ali nipošto da ga spoznamo«¹⁶), to nas mišljenje čini otvorenima za ono još-ne-otkriveno, moguće, što shodno volji izvora svega, najvišeg počela, može još »izaći na svjetlo dana«, pokazati se.

PETRIĆEVA NOVA FILOZOFIJA O SVE-OPĆEM. KONCEPCIJA SPOZNAJE – PUT K RAZUMIJEVANJU KONCEPCIJE SVJETLA

Sažetak

Polazišno pitanje ove rasprave vezano je uz poziciju rasprave o svjetlu te njenu funkciju i značenje u okviru Petrićeve *Nove filozofije o sve-općem*, koju promatramo u njenom jedinstvu kao pokušaj istumačenja sveukupnosti (universitas), ne gubeći iz vida četverostruku raščlambu toga tumačenja što se očituje u tematskoj podjeli *Nove filozofije...* (u četiri knjige).

U ovom tekstu pitanje međudnosa i funkcioniranja dijelova i cjeline *Nove sveopće* filozofije koncentrirano se na Petrićevu koncepciju svjetla te pita ponajprije o značenju pozicije rasprave o svjetlu te o značenju koncepcije svjetla u okviru cjelokupnog sustava tumačenja sveukupnosti. Pritom se pokazuje da je Petrićeva koncepcija svjetla najuže povezana s određenom koncepcijom spoznaje i spoznavanja, koja dođuše nije izričito tematizirana u *Novoj sveopćoj filozofiji* (o njoj se raspravlja u dijelu

¹⁶ NSF, *Panarch.*, VIII, 15 v.

Panarchije naslovljenom »O razumu i razumima«), no koja očito leži u temelju Petrićeve filozofije. Bića po Petriću, naime, uopće j e s u ukoliko su viđena, a to za njega znači i spoznata. Svjetlo se pritom otkriva i kao počelo BITI i kao počelo spoznavanja i spoznatim biti. Na kraju u vidu zaključka konstatira se kako Petrić, ne napuštajući metafizički horizont raspravljanja i stojeći u okvirima prepoznatljive neoplatoničke tradicije filozofiranja o svjetlu, ipak svojim tezama »osvjetljava« put mišljenju u novovjekovno iskustvo.

A WAY TO AN UNDERSTANDING OF PETRIĆ'S CONCEPT OF LIGHT – A CONCEPT OF KNOWLEDGE AND COGNITION

Summary

The starting point of this treatise is connected with the position of the treatise on light and its function and significance within Petrić's *Nova de universis philosophia*, considered in its unique attempt at an interpretation of the entirety (*universitas*), in view of the four-fold analysis of that interpretation evident in the topical division of the *Nova de universis philosophia* (into four books).

In this paper, the issue of the interrelation and functioning of the *Nova de universis philosophia* is focused upon Petrić's concept of light, discussing above all the significance of the position of the treatise on light and the significance of the concept of light in the context of the complete system of the interpretation of the entirety. The authoress shows that Petrić's concept of light is closely related to a certain concept of knowledge and cognition, which, although not explicitly discussed in the *Nova de universis philosophia* (Petrić discusses this concept in the part of *Panarchia* entitled »De intellectu et intellectibus«), yet which obviously lies at the foundation of Petrić's philosophy. According to Petrić, beings e x i s t only if seen; to Petrić, it also means known. In addition to that, light is also the principle of BEING, the principle of knowledge and being known. Finally the authoress concludes that Petrić's theses, although never leaving the context of metaphysical discussion or the identifiable Neoplatonic tradition of the philosophy on light, »throw some light« onto the path which takes thinking to modernity.